

BULLETIN VAN INTERBELLUM vzw - VERENIGING VOOR DE STUDIE VAN
DE VERNIEUWENDE CREATIVITEIT TUSSEN DE TWEE WERELDOORLOGEN

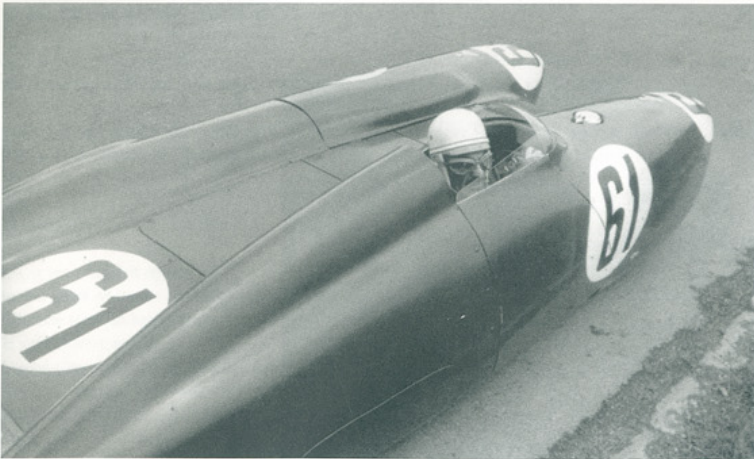

30

Verschijnt vijfmaal per jaar (niet in juli en augustus)
Redactie: Olijfstraat 69, B-9000 Gent, tel. 09 226 79 46
Bankrekening: 068-0851110-59
V.u.: Norbert Poulain, Olijfstraat 69, B-9000 Gent

INTERBELLUM
ISSN 1781 - 1066
www.interbellum.org
norbert.poulain@skynet.be

Tweemaandelijks tijdschrift
Jaargang dertig - nummer vier
September-oktober 2010
Afsitekantoor: Gent 1

Carlo Mollino (rechts op de foto) aan het Noorderterras te Antwerpen, 1929
(foto: Politecnico di Torino, archief Mollino)

Fratel Goffredo (tweede van links), Eugenio Mollino (derde van links) en Carlo Mollino (onderdaan)
(foto uit F. & N. Ferrari: *Carlo Mollino – Arabeschi*. Milaan, 2006, p. 15)

Carlo Mollino in zijn Bisiluro tijdens een testrit op de oefenbaan van Stupinigi, 1955
(foto uit F. & N. Ferrari: *Carlo Mollino – Arabeschi*. Milaan, 2006)

Architect Carlo Mollino in België, 1929

Carlo Mollino (1905-1973) is één van de uitzonderlijke figuren die de Italiaanse cultuur heeft voortgebracht in de 20ste eeuw. Hij was architect, schrijver, designer, meubelontwerper, universiteitsprofessor, fotograaf maar ook uitvinder, skileraar, stuntpiloot en autocoureur. Wie de naslagwerken over Mollino doornemt komt onder de indruk van zijn veelheid aan activiteiten en van de diversiteit aan opdrachten en projecten. Het is een oeuvre met een organische vormtaal, met een sterke surrealistische onderstroom en met een vaak erotische connotatie. Hij had een grote affiniteit met de ontwikkeling van een Europees surrealisme, wat tot uiting komt in zowel zijn geschriften als in zijn fotomontages (1). Het is dan ook begrijpbaar waarom velen deze uitzonderlijke persoonlijkheid moeilijk konden onderbrengen binnen één of andere richting. Het oeuvre van Mollino valt niet onder één noemer te catalogeren, wat ook de sterkte is van zijn activiteiten. Zijn architectonisch topwerk uit de jaren 1930 werd reeds gesloopt, de Società Ippica Torinese, een gebouw in Turijn voor een vereniging van ruiters. Zijn meesterwerken na 1945, casa Miller en casa Devalle, behoren tot de wereld van de intimiteit, het interieur van de woning. Het best gekende deel van zijn oeuvre is zijn meubilair met een uitgesproken plastische vormtaal, objecten die vaak unica zijn of gemaakt in zeer kleine oplage. De zeer hoge bedragen die men voor zijn meubelcreaties wil betalen op veilingen versterken extra zijn reeds uitzonderlijke positie in de Europese geschiedenis van het design.

Een studiereis naar Vlaanderen

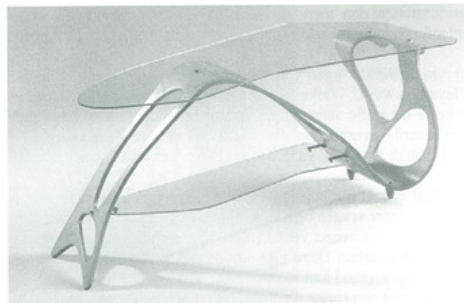
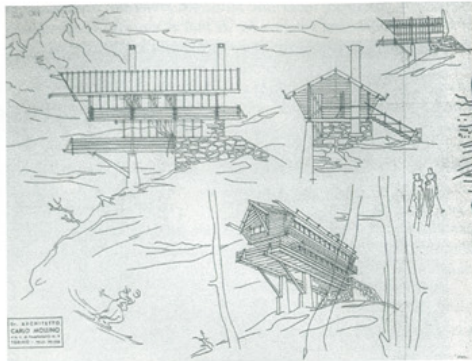
De overzichtspublicatie *Carlo Mollino* van professor Fulvio Irace uit 1989 bevat de biografie van Mollino: "*1929: Frequento un corso di storia dell'arte presso l'università di Gand*" (2). Waarom kwam Mollino in 1929 naar Vlaanderen en naar Gent in het bijzonder? Vermoedelijk waren er andere opportuniteiten dan toen zijn illustere 14de-eeuwse landgenoot Francesco Petrarca in 1333 in Gent verbleef, een halte op zijn reis van Parijs naar Keulen en de Rijnstreek (3).

Wat zijn de verklaringen voor een gekozen reisbestemming en in hoeverre heeft dit een impact gehad op het leven en werk? Welke factoren waren bepalend om te kiezen voor Gent? Waarom wordt dit verblijf in zijn korte biografie aangegeven? Waarom vindt Mollino het van belang om dit te vermelden? De meeste gepubliceerde overzichten van Mollino's oeuvre beginnen pas in 1931 met de vermelding dat hij zijn diploma haalt en dat hij gaat samenwerken met zijn vader.

Dit artikel brengt het beperkt aantal gevonden documenten samen. Het verhaal bevat boeiende aspecten maar roept meer vragen op dan er antwoorden kunnen worden geformuleerd. Het is geen sluitend verhaal, het is veeleer een aanzet voor verdere interpretaties en het vinden van nieuwe informatie om zijn trip naar België te onttrafelen. Deze bijdrage over Mollino bevat een aantal persoonlijke interpretaties waarvoor geen bewijsmateriaal kan worden aangebracht. Het zijn veeleer pistes die tot de mogelijkheden behoren. Een poging tot een eerste reconstructie vanuit de gevonden foto's en postkaarten.

Carlo Mollino is geboren in Turijn als zoon van Eugenio Mollino (1873-1953), een succesvolle ingenieur die onder andere het groot hospitaal bouwde in Turijn. De familie Mollino was erg bevoegd en behoorde tot de hogere burgerij. Van zijn zesde volgde Carlo onderwijs aan het college San Giuseppe, een onderwijsinstelling van de Broeders van de Christelijke Scholen, een instituut dat nog steeds bestaat. Broeder Goffredo was niet enkel zijn leraar Grieks-Latijn maar werd één van de meest intieme vrienden van de familie Mollino (4). De bewaarde foto's illustreren de intense band tussen de familie Mollino en deze geestelijke met een grote culturele bagage. In 1928 volbrengt Carlo Mollino zijn legerdienst. Vooreerst te starten in het bureau van zijn vader neemt hij de beslissing om een tijd in België te verblijven (5). Pas in 1931 behaalde Carlo Mollino zijn diploma van architect (6).

Waarom België en Gent? Volgens Irace heeft Mollino steeds interesse gehad voor de "liberty", de organische beweging van de art nouveau zoals men deze Europese beweging rond 1900 in Italië omschreef. Het oeuvre van Mollino staat ver af van de strakke lijnvoering van het modernisme, de golvende curve kreeg steeds de voorkeur op de rechte lijn. Daarbij kwam nog dat Mollino als vrijgezel een grote fascinatie had voor de golvende lijnen van het vrouwelijk lichaam, wat tot uiting komt in zijn fotografie.

Carlo Mollino: Hoofdgebouw van de Società Ippica Torinese, 1937-1940, gesloopt in 1960

Carlo Mollino: Ontwerp voor woning Lora Totino, Ventina, 1946
(foto uit N. Ferrari: *Mollino - Casa del Sole*, Turijn, 2007, p. 24)

Carlo Molino: Tafels
(foto uit F. & N. Ferrari: *Carlo Mollino - Arabeschi*, Milaan, 2006, p. 85)

De interesse voor de plastische en met de natuur verbonden vormtaal van de art nouveau is ook niet zo verwonderlijk in Turijn. Deze stad organiseerde in 1902 een Internationale Tentoonstelling voor Moderne Decoratieve Kunsten met Raimondo d'Aronco als hoofdarchitect. België was prominent aanwezig en werd door de internationale media erg gewaardeerd (7). Er waren twee ensembles te zien van Victor Horta en meubilaar van Georges Hobé en Antoine Pompe. Het ensemble van Léon Snyers en Adolphe Crespin was een erbetoon aan hun pas overleden leermeester Paul Hankar (1859-1901). De band Turijn en België mag men dus niet onderschatten. De culturele band tussen België en Noord-Italië kreeg zijn hoogtepunt in Venetië. Op initiatief van Fierens-Gevaert, die ook de leiding had van de presentatie in Turijn, bouwde België als eerste land een eigen paviljoen in de Giardini van Venetië voor de tweejaarlijkse kunstbiënnale (8).

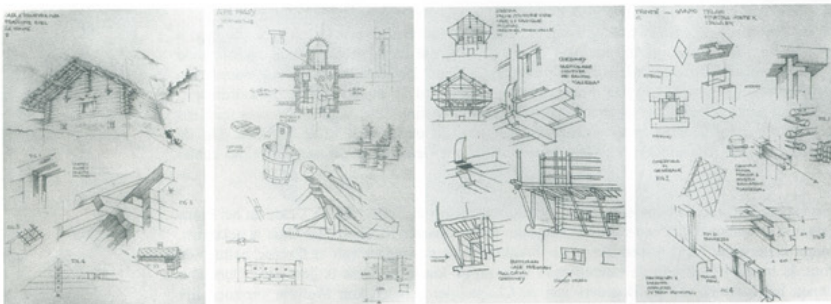
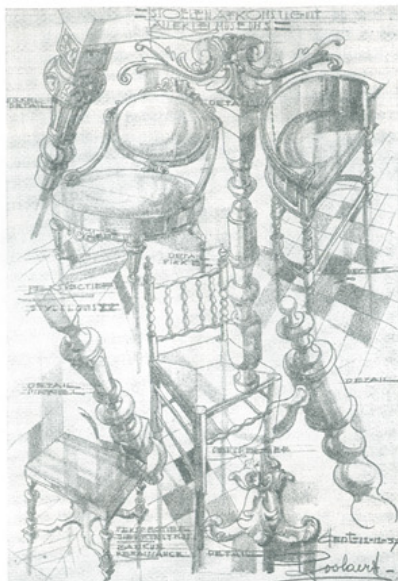
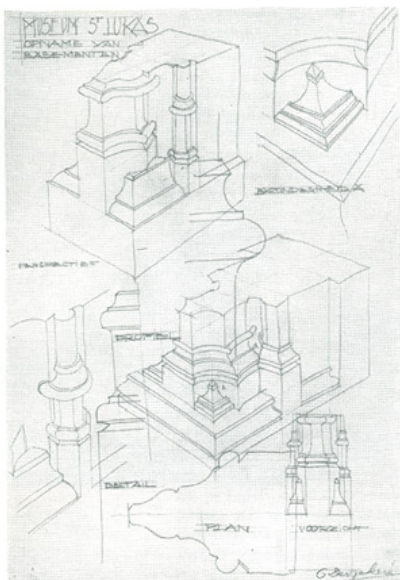
Mollino's voorkeur voor de golfbeweging heeft diepere wortels dan de art nouveau of het vrouwelijke lichaam. De dynamische beweging bij het skiën en de luchtacrobatie waren geliefde passies van Mollino. Zijn grote bewondering voor de snelheid van auto's en vliegtuigen sluit aan bij de verheerlijking ervan die de Italiaanse futuristische beweging reeds vóór 1914 proclameerde. Zijn belangstelling voor snelheid en nieuwe technische mogelijkheden werd direct gekoppeld aan een vormgeving die vertrekt vanuit de aerodynamica. Zijn grote fascinatie voor autodesign heeft zijn hoogtepunt in de jaren 1950. In 1955 reed hij in de 24 Uren van Le Mans met een eigen ontworpen racewagen.

Volgens Mollino's biografie kwam hij naar Gent om een cursus te volgen: "*un corso di storia dell'arte presso l'università di Gand*". Vanaf 1927 doceerde Henry van de Velde aan het Hooger Instituut voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde (HIKO) en vermoedelijk was de familie Mollino op de hoogte van deze onderwijsaanstelling in Gent.

Anderzijds moest zijn vader als ingenieur ook op de hoogte zijn geweest dat Gent en België in het algemeen een zeer grote faam bezat in het buitenland voor zijn ingenieursopleiding. De Gentse universiteit kende tijdens het interbellum een grote toestroom van buitenlandse studenten. De grote golf heeft plaats vóór de beurscrash van 1929, nadien verminderde het aantal studenten aanzienlijk. Tijdens het academiejaar 1928-1929 waren maar liefst 625 buitenlandse studenten ingeschreven op een totaal van 1650. Op dit totaal waren er 1030 studenten ingeschreven aan de Technische Scholen, de verschillende ingenieursopleidingen. Voor dat academiejaar waren er 157 studenten richting geneeskunde en maar 18 studenten voor de opleiding HIKO (9). Een groot percentage van die buitenlandse studenten kwam vanuit Oost-Europa en volgens hun voor- en familienaam hadden velen een directe band met de joodse gemeenschap. De lijst bevat weinig studenten uit Frankrijk of Italië in vergelijking met bijvoorbeeld Portugal. Waarom waren er zoveel buitenlandse studenten in Gent? De grote internationale waardering voor de ingenieursopleidingen die in het Frans werden gedoceerd is ongetwijfeld de hoofdfactor. Misschien werd het aantrekken van studenten uit het buitenland gestimuleerd vanuit bepaalde middelen om de beweging die streefde naar een vernedderlanding van de universiteit af te remmen. Op de inschrijvingslijsten van de Rijksuniversiteit Gent (nu Universiteit Gent) komt de naam Mollino echter niet voor.

Naast de faam van de Technische Scholen in Gent, het docentschap van Henry van de Velde en het Frans als onderwijstaal is er vermoedelijk een vierde belangrijke factor waarom Mollino naar Gent is gekomen. Gezien de lange historische band tussen Turijn en Frankrijk was de impact van de Franse cultuur en literatuur groot. Is broeder Goffredo de sleutelfiguur waarom de keuze op Gent is gevallen? Door zijn contacten binnen het netwerk van de Broeders van de Christelijke Scholen kon Mollino vermoedelijk tijdelijk bij de broeders in Gent verblijven. Een bewijs van zijn verblijf is echter niet te vinden in het archief van Sint-Lucas, bewaard in het-KADOC. Het archief maakt wel de vermelding dat in 1929 werd gestart met een internaat voor studenten in een aantal kleine huisjes kant Ingelandgat.

Tussen de broeders van Sint-Lucas Gent en de Gentse universiteit waren er goede banden. Broeder Urbain (Louis Van Mechelen / 1903-1984) behaalde in 1927 het diploma van ingenieur-architect aan de Gentse Rijksuniversiteit. Vanaf 1927 tot 1948 was hij atelierleraar in de twee hoogste compositiejaren en gaf hij verschillende technische vakken. Van 1948 tot 1974 was hij directeur van Sint-Lucas. Broeder Firmin (Firmin De Smidt / 1904-1983) studeerde archeologie en kunstgeschiedenis aan de Gentse Universiteit werd ook professor aan de Gentse Universiteit. Broeder Alfred (Maurice Melens / 1883-1958) startte vanaf 1926 met een vernieuwende kunstpedagogie waarbij het ontwikkelen van een tekenmethode centraal stond: voor hem waren waarnemingstekenen en natuurschetsen de basis voor elke kunstopleiding, zowel voor beeldende kunst als voor architectuur.

Schetsmethode ontwikkeld binnen Sint-Lucas Gent (foto uit Broeder Alfred-Maurice: *Natuurschetsen aan de St. Lucasschool te Gent, verklaard door Br. Leopold*, Gent, 1939)

Carlo Mollino: schetsen van gebouwen in de Aosta vallei, gemaakt in 1930, het jaar na zijn verblijf in Gent (foto's uit N. Ferrari: *Carlo Mollino - Casa del Sole*, Turijn, 2007, p. 114-127)

Wie het oeuvre van Mollino doorneemt is verbaasd door zijn groot tekentalent. Met een zeer vaste hand weet hij zijn ideeën op papier te zetten. Het archief bevat duizenden documenten, van rudimentaire impressies tot uiterst gedetailleerde uitvoeringstekeningen.

Juist na zijn verblijf in Gent maakt Mollino in het najaar 1930 een reeks analyseschetsen van landelijke architectuur van de Aosta vallei ten noorden van Turijn (10). Wie deze reeks bekijkt kan een directe gelijkenis vaststellen met de tekenwijze die broeder Alfred voorstond binnen de opleiding in Sint-Lucas. Zowel de tekenwijze als de bladcompositie zijn erg aan elkaar verwant. Misschien is de intense schetsopleiding die aan Sint-Lucas werd gegeven erg belangrijk geweest voor de jonge Mollino tijdens zijn verblijf in België.

In het oeuvre van Mollino worden diverse bouwfragmenten of objecten op een bijna surrealistische wijze bij elkaar gebracht. Het verzamelen en assembleren van objecten zonder hun concrete context is ook aanwezig in de binnentuin en het objectenmuseum die de broeders in Sint-Lucas hadden aangelegd. Indien Mollino een tijd in Gent bij de broeders heeft verbleven zal hij ongetwijfeld onder de indruk zijn geweest van deze wonderlijke samenvoeging van objecten.

Reis door België

Een reisverslag of andere geschreven documenten over zijn verblijf werden tot op heden niet gevonden. Het Mollino-archief in Turijn bevat een aantal postkaarten en foto's (11). Interessant om te vermelden is dat de postkaarten met gebouwen in Nijvel, Mechelen, Gent en Brugge een blanco achterzijde hebben. Deze werden niet verzonden en gekocht als souvenir tijdens het verblijf. Met uitzondering van een paar foto's staat op de achterzijde geen informatie. Voor Gent zijn het enkel gebouwen van de Gras- en de Korenlei, de Gentse torens en een opname vanuit het Gravensteen. Op deze opnames staan geen personen. De meeste opnames werden genomen in Antwerpen, de kathedraal en vooral beelden langs de Schelde nabij het Noorderterras waar passagiersschepen aanmerden. De beelden in Brugge werden genomen aan de Dijver, het Gruuthusemuseum, de binnenkoer van de Brugse hallen en de omgeving van het begijnhof.

Hoe zou de reis van 1929 verlopen zijn? Hoogst waarschijnlijk is het traject een treinreis Turijn / Parijs. Opmerkelijk is dat in het archief ook een aantal opnames van Parijs te vinden zijn, onder meer een foto van de spectaculaire Garage Marbeuf die het zelfde jaar in gebruik werd genomen. Er zijn ook twee foto's van een bouwverf. Op de achterzijde staat enkel "Walter": het gaat om het groot huisvestingsproject dat architect Jean Walter (1883-1957) bouwde in Parijs. Jean Walter werd in de jaren 1930 "de" architect gespecialiseerd in hospitaalbouw met projecten in Clichy, Parijs en Rijsel. Misschien ligt hier de band met Eugenio Mollino die naam had gemaakt met het nieuw hospitaal in Turijn. Mollino bezocht het werk van Walter vermoedelijk op advies van zijn vader.

Wie zijn al deze dames en de twee heren die op deze foto's staan? Gezien hun leeftijd en eerder moderne kledij zijn het vermoedelijk geen medestudenten van Mollino. Twee opnames verdienen een bijzondere aandacht omdat het niet zomaar vakantiekiekjes zijn, souvenirs van bezochte plaatsen en gebouwen. De eerste foto is een geësceneerd geheel waarbij drie figuren vooraan geknield zitten en twee dames achteraan hun beide handen in de lucht steken. Van de zesde persoon is enkel zijn schaduw te zien. Opmerkelijk is dat de man rechts op de foto een lang kleed aanheeft wat zeker niet gebruikelijk is voor een stadsbezoek. Moet men de betekenis van deze opname zoeken in de wereld van het theater of de dans? Rond 1920 krijgt de Italiaanse schrijver Luigi Pirandello succes met toneelstukken als *Sei personaggi in cerca d'autore* (*Six Characters in Search of an Author*). In 1922 breekt Pirandello internationaal door en reist hij over de wereld met een eigen toneelgezelschap, dat gefinancierd wordt door de fascistische partij van Benito Mussolini. Pirandello's toneelstuk *Zes personen zoeken een auteur* gaat in première in Berlijn onder regie van Max Reinhardt. Deze presentatie in 1924 heeft een grote impact bij vele intellectuelen. Zo bestaat er een foto genomen in Weimar in het zelfde jaar met als titel "6 personen hebben een auto" met o.a. Marcel Breuer op de foto (12).

Is het misschien een theatergroep uit Italië die in 1929 op reis was in Europa en België bezocht om dit stuk van Pirandello te vertolken? Er is een tweede foto die extra aandacht verdient: een opname in de ruïne van de abdij van Villers-la-Ville. Waarom staat de jonge Mollino samen met een andere jonge man op de achtergrond van de foto? Wie zijn deze negen vrouwen (meer dan op de andere opnames) en waarom bracht Mollino samen met deze groep een bezoek aan deze site? Of zijn het toch studenten uit Gent die een studiereis maakten naar Villers-la-Ville?

De binnentuin en het museum van Sint-Lucas Gent op prentkaarten
(foto's: Archief KADOC, Leuven)

Carlo Mollino: Foto van de Gras- en Korenlei te Gent, 1929 (foto Politecnico di Torino, archief Mollino)

Het zijn meer vragen dan antwoorden. Dat de jonge Mollino in België is geweest is zeker maar de duur zijn verblijf en wat hij heeft gedaan blijft een open vraag. Hoelang volgde hij de cursus van Van de Velde? Misschien verbleef hij in Sint-Lucas en volgde hij op vrije basis de lessen aan de universiteit. Misschien is dit verblijf reeds een eerste schakel in het erg complex levensverhaal vol mysteries van deze grote persoonlijkheid van de Italiaanse architectuur en design.

Marc DUBOIS

Hoofddocent Departement Architectuur Sint-Lucas Gent & Brussel, februari 2010

Met dank aan: Francesco Dal Co, Fulvio & Napoleone Ferrari, Fulvio Irace, Sergio Pace, KADOC, Dirk Van de Perre, Willy Le Loup, prof. Luc François, Sylvia Van Peteghem

Noten:

- (1) M. COMBA: *Carlo Mollino, Architettura di parole – scritti 1933-1965*. Turijn, 2007.
Carlo Mollino's eerste tekst *Vita di Oberon* verschijnt in 1933 in het tijdschrift *Casabella*, gespreid over vier nummers.
- (2) F. IRACE: *Carlo Mollino*. Milaan, 1989, p. 303.
- (3) J. VAN ACKERE: Een Vlaamse musicus en een Italiaans dichter, in: *Vlaanderen*, vol. 44 (1995) nr. 2, p. 118-120.
In 1333 trok hij door Frankrijk, Vlaanderen en (via Luik) Duitsland tot aan de boorden van de Rijn. Hij was hierbij vergezeld van zijn boezemvriend Ludovicus Sanctus (Lodewijk Heyligen), Limburger uit Beringen, muzikmeester aan het hof van Colonna. In een brief uit de *Epistolae familiares* bracht Petrarca verslag uit over deze reis. Hij vertelde over zijn verblijf in de stad Parijs ("die trots beweert dat Julius Caesar haar stichter was") en daarna schreef hij kort over zijn verblijf in Vlaanderen.
- (4) M. F. ROGGERO: Biografia, in: *Carlo Mollino*. Milaan, 2006, p. 15.
- (5) M. TERNAVASIO: *Carlo Mollino – La biografia*. Turijn, 2008, p. 8.
"Nel '28, intanto, aveva ottenuto il congedo militare con il grado di caporale artigliere, mentre dodici mesi più tardi frequenta un corso di storia dell'arte a Gand, in Belgio."
- (6) Laurea in architettura presso la Regia scuola superiore d'architettura dell' accademia Albertina di Torino.
- (7) F. DIERKENS-AUBRY & J. VANDENBREEDEN.: *Art Nouveau in België: architectuur en interieurs*. Tiel, 1991, p. 200-201.
- (8) M. DUBOIS: De Biennale van Venetië: architectuur en het Belgisch paviljoen, in: *Forum International*, nr. 3, 1990, p. 22-29.
M. DUBOIS, M.: I Giardini's first pavilion / Il primo padiglione nei Giardini, in: *Architetti della Fiandra*, Brussel, 1991, p. 10-13.
- (9) Archief Universiteit Gent
De eerste maal dat er meer dan honderd buitenlanders (102) werden ingeschreven was het academiejaar 1904-1905. Tijdens het academiejaar 1913-1914 waren er 365 buitenlandse studenten. Na de Eerste Wereldoorlog nam het aantal spectaculair toe vanaf academiejaar 1923-1924 met 426 studenten. Tijdens het academiejaar 1929-1930 waren 1690 studenten ingeschreven o.a. 21 studenten HIKO, 164 studenten in de geneeskunde en 1038 studenten in de Technische Scholen. In totaal waren hiervan 621 buitenlandse studenten.
- (10) N. FERRARI: *Mollino; Casa del Sole*. Turijn, 2007, p. 114-127.
Eerste publicatie van deze studie. De analyse bevat 39 tekeningen en een tekst geschreven op 20 september 1930.
- (11) Het Mollino-archief is in het bezit van de Politecnico di Torino.
- (12) J. FIEDLER & P. FEIERABEND: *Bauhaus*. Keulen, 1999, p. 589.

Chronologische bibliografie:

- BRINO, G.: *Carlo Mollino : Architecture as Autobiography: architecture, furniture, interior design 1928-1973*. New York, Rizzoli, 1987.
IRACE, F.: *Carlo Mollino*. Milaan, Electa, 1989.
BRINO, G.: *Carlo Mollino : Architecture as Autobiography*. Londen, Thames & Hudson, 2006.
PACE, S. (a cura di): *Carlo Molino Architetto 1905-1973. Costruire le modernità*. Milaan, 2006.

FERRARI, F. & FERRARI, N.: *Carlo Mollino / Arabeschi*. Milaan, Electa, 2006
 FERRARI, F. & FERRARI, N.: *The furniture of Carlo Mollino*. Londen, Phaidon, 2006.
 FERRARI, N.: *Mollino: Casa del Sole*. Turijn, Museo Casa Mollino, 2007
 COMBA, M. & OLMO, C.: *Carlo Mollino / Architettura di parole – Scritti 1933-1965*. Turijn, 2007.
 TERNAVASIO, M.: *Carlo Mollino – La biografia*. Turijn, Lindau, 2008.

Carlo Mollino: Foto van Garage Marbeuf, rue Marbeuf te Parijs (architecten Albert Laprade & Léon Bazin)

Carlo Mollino in Antwerpen, 1929

Zes personen ensceneren een tafereel, vermoedelijk in Brugge, 1929

Bezoek van Carlo Mollino aan de abdijruïne van Villers-la-Ville, 1929 (Carlo Mollino rechts achteraan) (foto's: Politecnico di Torino, archief Mollino)

Over de *Witzigheid* van Norbert Poulain

Norbert Poulain ontmoette ik voor het eerst in Huize Sint-Jacobus (1).

Het was in de winter van het jaar 1990. En ik herinner mij hoe ik regelmatig hijgend van de inspanning na mijn fietstocht het kleine trapje besteeg naar het plaatsje waar Norbert en Yves (2) op mij zaten te wachten.

Het begijnhofhuisje in de Provenierstersstraat had iets magisch. Lange witte muren waarachter voorhofjes scholen. Slechts enkele straatlantaarns. Binnen Herman achter de toeg. Wondermoose kunstwerken van Dan Van Severen, René Heyvaert.

Onze bijeenkomsten hielden verband met een herwaardering van het beeld van George Minne of Georges Rodenbach (3). Ik leerde er het tijdschrift *Interbellum* kennen.

In die winter werd het borstbeeld van Karel Van de Woestijne in het Zuidpark omvergetrokken en later ontvreemd. In Huize Sint-Jacobus uitte ik hierover mijn verontwaardiging. Norbert stelde mij voor om er een artikel over te schrijven (4).

Het was het begin van een jarenlange samenwerking. Ik schreef over literatuur. Maurits De Doncker bijvoorbeeld of Richard Minne. De joodse schrijver Joseph Roth ook, die op zijn vlucht voor de nazibeulen in Oostende was beland (5).

Het was zomer en zeer heet. Norbert was zo geboeid door de figuur van Joseph Roth dat hij in enkele dagen, veel sneller dan ik het ooit kon, de roman *Die Flucht ohne Ende* had gelezen.

"*Wacht even, hij zit in de tuin,*" zei Georgette.

Met het boek in de hand dook Norbert op uit het struikgewas van zijn binnentuintje. Het bovenlijf ontbloot als was hij de schrijver Hemingway in het Keniaanse binnenland, verrast door de komst van een kunstbroeder.

Ik leerde de poezen van Norbert kennen (6). Als echte tijgers sluipen zij door het huis. Vechten zich een weg door de immense verzameling van Norbert en Georgette. De fabelachtige collectie witte keramische dierenfiguren bijvoorbeeld (7).

In die tijd werkte Georgette tot 's avonds laat. Dan zag ik Norbert lasagne eten recht uit het aluminium doosje. Hij vertelde dat hij ooit eens niets meer in huis had gehad. Behalve een doos pilchards. Gretig had hij de ingeblikte vis in tomatensaus verorberd.

Het bracht ons op het idee om bij de viering van Wilchar pilchards te serveren (8).

Samen reden we naar het atelier van Wilchar in Beersel. Spraken er met de kunstenaar die Magritte nog had gekend, ontmoetten er de vroegere Brusselse staatssecretaris Lydia De Pauw en dronken nadien krieb in een dorpscafé.

We maakten de uitvaart mee van Yves De Smet. Yves was medeoprichter van *Interbellum*. Samen met Yves werkte Norbert aan heel wat baanbrekende publicaties. *Van kromme tot rechte* bijvoorbeeld (9).

Ooit nam Yves mij in vertrouwen en sprak: "*Norbert tinnert al zo lang aan de weg. We moeten hem blijven ondersteunen.*"

Op het kistje van het nummer dat wij met ons tijdschrift *Vorm, Filosofie en Gaga* hebben gewijd aan Yves, schreef hij voor mij een opdracht: "*De traditie verder zetten.*"

Tot deze traditie behoort ook de samenwerking met Norbert. Het ongelooflijke werk dat hij al die jaren heeft verricht. Als verzamelaar, activist en behoeder van ons patrimonium. Als publicist en redenaar. Zo sprak hij voor enige tijd nog in het Duitse Weimar over Henry Van de Velde (11). Als uitgever van *Interbellum* en de *Cahiers*. De mens. *Witzig*. Wanneer hij spreekt over het voor- en achterwerk, van boeken uiteraard. Zijn liefde voor Georgette. Zijn zoon Kader. Zijn poezen.

Johan DE VOS

Van voetnoten voorzien door Norbert Poulain

(1) Café en kunstgalerie in het Sint-Elisabethbegijnhof te Gent.

(2) Yves De Smet, beeldend kunstenaar en docent vormleer (1946-2004).

(3) *Een beeld in een stad: Bruges-la-Morte op de Begijnhofdries te Gent*. Gent, 1993.

(4) J. DE VOS: "Gent zendt zijn zonen uit": het verdwenen borstbeeld van Karel van de Woestijne, in: *Interbellum*, 11(1991)1.

(5) J. DE VOS: Een merkwaardige samenwerking in het interbellum: de dichter Maurits De Doncker en de gebroeders Cantré, in: *Interbellum*, 15(1995)3; ID.: "Ode aan de eenzame": de poësie pure van Richard Minne, in: *Interbellum*, 16(1996)1; ID.: Garnalen pellen in Oostende (zomer 1936), in: *Inter-*